

УДК 658.012.32:330.33.01

О. О. Губарев, кандидат економічних наук, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

О. Г. Головкин, кандидат економічних наук, доцент, Харківський інститут банківської справи УБС НБУ, м. Харків.

ДІАГНОСТИКА КРИЗОВОГО СТАНУ В РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Наведено модифіковане подання розмаху варіації для оцінки фінансової стабільності суб'єктів господарювання. Узагальнено сутність поетапного визначення оцінки фінансової стабільності суб'єктів господарювання. Запропоновано науково-методичний підхід до визначення кризових ознак у розвитку суб'єктів господарювання.

Ключові слова: *аналіз, суб'єкт господарювання, стабільність, кризові ознаки, розмах варіації.*

А. О. Губарев, кандидат экономических наук, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

О. Г. Головкин, кандидат экономических наук, доцент, Харьковский институт банковского дела УБС НБУ, г. Харьков

ДИАГНОСТИКА КРИЗИСНОГО СОСТОЯНИЙ В РАЗВИТИЕ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Приведено модифицированное представление размаха вариации для оценки финансовой стабильности субъектов хозяйствования. Обобщена сущность поэтапного оценивания финансовой стабильности субъектов хозяйствования. Предложен научно-методический подход к определению кризисных признаков в развитии субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: *анализ, субъект хозяйствования, стабильность, кризисные признаки, размах вариации.*

О. О. Hubarev, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

О. Н. Holovko, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Kharkiv Institute of Banking of UBS NBU, Kharkiv

DIAGNOSTICS OF THE CRISIS STATE IN THE DEVELOPMENT OF BUSINESS ENTITIES

The modified presentation of range of deviation to evaluate the financial stability of business entities is contributed. The essence of the phase estimation of financial stability of business entities is summarized. The scientific and methodological approach to determine the symptoms of crisis in the development of business entities is suggested.

Key words: *analysis, business entity, stability, crisis symptoms, range of deviation.*

Постановка проблеми. У будь-якому суспільстві як цілісній соціально-економічній системі, його окремих сферах або ланках кожної сфери час від часу відбуваються кризові явища, що загрожують існуванню самої системи. Найістотніше значення має подолання кризових станів суб'єктів господарювання, які становлять первинний ланцюг економіки держави. В Україні з переходом до ринкової економіки об'єктивно склалися умови порушення діяльності підприємств. Їх кризовий стан відображається в тому, що погіршуються фінансові результати їх діяльності, вони стають нездатними отримувати прибуток, наслідком чого може бути банкрутство. Незважаючи на те, що суб'єкти господарювання поступово долають кризу, цей процес потребує прискорення. Основним засобом виживання суб'єктів господарювання в таких умовах є антикризове управління, яке має ґрунтуватися на своєчасній діагностиці рівня та причин кризового стану і реалізації адекватних антикризових програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині проблемам виникнення та розвитку кризових явищ присвячено немало наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Найповніше питання сутності, ознак, видів та чинників кризи розкрито економістами країн СНД, такими як: В. Василенко, Е. Коротков, Л. Лігоненко, Л. Ситник, О. Терещенко, А. Чернявський, А. Чухно та ін. Серед досліджень, присвячених проблемам розвитку антикризового управління, доцільно виокремити розвідки таких українських та зарубіжних дослідників, як І. Алексєєв, А. Альтман, І. Бланк, Н. Єршова, М. Іванов, Т. Клебанова, Р. Келлер, В. Козик, М. Колісник, І. Кривов'язюк, О. Копилюк, О. Кузьмін, О. Мельник, О. Мороз, С. Паранчук, Й. Петрович, П. Перерва, Т. Таффлер, В. Туніков, Л. Федулова, А. Штангрет та ін. У працях згаданих вище авторів основну увагу зосереджено на визначенні методів та інструментів антикризового управління, а також розробленні теоретичних і практичних рекомендацій щодо діагностики кризового стану суб'єктів господарювання. Незважаючи на значну зацікавленість науковців до порушеної проблеми та численні праці, присвячені їй, деякі проблеми, пов'язані з розвитком антикризового управління, не вирішено. Подальшого аналізу потребує питання визначення ознак кризи в розвитку суб'єктів господарювання. Отже, вирішення зазначеної проблеми сприятиме не лише поліпшенню діяльності окремого суб'єкта господарювання, але й економіки країни загалом.

Метою статті є розробка науково-методичного підходу до визначення кризових ознак у розвитку суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток інструментарію аналізу стабільного функціонування суб'єктів господарювання має здійснюватися в напрямі розробки методичного підходу щодо отримання узагальненої оцінки фінансової стабільності розвитку конкретної сукупності досліджуваних суб'єктів. Тобто питання визначення такого підходу, насамперед, необхідно розглядати відповідно до тих показників господарської діяльності, які характеризують їх розвиток; відповідно до цього слід розглядати окремі індикатори під час розробки методичного підходу щодо визначення узагальненої оцінки фінансової стабільності суб'єктів господарювання.

До таких індикаторів належать, насамперед, внутрішні індикатори аналізу його розвитку. Визначення оцінки фінансової стабільності суб'єктів господарювання має базуватися на повноті врахування відповідних індикаторів та якості запропонованої оцінки.

Стосовно визначення системи індикаторів щодо розкриття узагальненої оцінки стабільного розвитку суб'єктів господарювання, необхідно зазначити:

– повнота оцінки функціонування суб'єкта господарювання є достатньо складним завданням, яке значною мірою визначається відповідно до можливого узагальнення різновидів стабільного розвитку суб'єктів господарювання. Зважаючи на те, що загалом господарську діяльність можна визначити як множину взаємопов'язаних перетинів основних її різновидів, одним з критеріїв повноти обрання системи індикаторів стабільного розвитку суб'єктів господарювання для визначення узагальненої оцінки є саме ті індикатори, які взаємопов'язані з означеними перетинами. Таким чином, під повнотою системи слід розуміти, насамперед, таку сукупність індикаторів, у якій без будь-яких можливих перетинів ураховано найважливіші аспекти діяльності суб'єктів господарювання щодо їх різновидів та напрямів. Утім, таку систему індикаторів можна замінити іншою, розширенішою, що не спростовує повноти обраної системи індикаторів, а лише визначає її різні ключові аспекти та відбиває загальну складність побудови повної системи індикаторів;

– слід зважати на те, що визначення системи індикаторів для аналізу має сприяти якості проведення такої оцінки. Тобто система індикаторів, визначені за їх допомогою оцінка та напрями впливу на діяльність суб'єктів господарювання не повинні погіршувати стабільного розвитку.

Якість оцінки стабільного розвитку суб'єктів господарювання доволі складно визначити з позицій безперервності стабільного розвитку. Це пов'язано з тим, що фінансова стабільність розвитку будь-

якого суб'єкта господарювання може мати змінні тренди впродовж усього терміну існування такого суб'єкта. Тому питання якості оцінки стабільного розвитку суб'єктів господарювання (точніше — визначення якості впровадження із цією метою методичного підходу) полягає в можливості розгляду узагальненої оцінки як засобу аналізу стабільного функціонування суб'єктів господарювання.

Таким чином, економічна спрямованість оцінки фінансової стабільності суб'єктів господарювання має бути як відображенням якісних змін у розвитку суб'єктів господарювання, так і засобом для можливого порівняння функціонування та розвитку суб'єктів господарювання з позиції різних часових інтервалів і обраних для визначення такої оцінки системи показників господарської діяльності.

Практичні та прикладні аспекти визначення оцінок фінансової стабільності суб'єктів господарювання засвідчили складність порушеного питання, під час вирішення якого слід зважати на окремі положення. При цьому необхідно зауважити, що зазвичай існує значна кількість підходів щодо розкриття сутності фінансової стабільності суб'єктів господарювання.

Отже, одне з головних питань, яке постає в процесі вирішення поставленого завдання, зокрема застосування різних підходів щодо оцінок фінансової стабільності банків — узагальнення динаміки конкретного показника діяльності суб'єктів господарювання. З економічної точки зору, означений аналіз передбачає визначення характерних ознак функціонування суб'єктів господарювання щодо конкретного показника його діяльності, що надає змоги вказати на наявні ознаки проблемності у відповідних рядах, опираючись на змістовності досліджуваного аспекту господарської діяльності. Інструментарієм вирішення такого завдання є застосування методів статистичного аналізу, де слід виокремити, передусім, різноманітні показники варіації часового ряду, яким і є ряд даних з обраної діяльності суб'єктів господарювання. Проте не всі показники варіації ряду можна застосовувати для здійснення відповідного аналізу. Недоречним є й обрання такого показника, як розмах варіації, для визначення фінансової стабільності суб'єктів господарювання. Це пов'язано з тим, що обчислення такого показника передбачає визначення різниці між максимальними та мінімальним значенням досліджуваного ряду. Однак при цьому максимальні й мінімальні значення ряду можуть необов'язково перебувати наприкінці та початку ряду. У модифікованому поданні розмах варіації ряду може бути придатним для узагальнення фінансової стабільності суб'єктів господарювання. Таку модифікацію доцільно визначити на основі останніх та початкових значень ряду:

$$\mathbf{R} = \mathbf{x}_1 - \mathbf{x}_k, \quad (1)$$

де \mathbf{R} – модифікований параметр розмаху варіації досліджуваного ряду даних;

\mathbf{x}_1 – початкове значення показника господарської діяльності досліджуваного інтервалу;

\mathbf{x}_k – кінцеве значення відповідного показника досліджуваного інтервалу.

Загалом подання розмаху варіації в модифікованому вигляді відбиває зміст узагальнення фінансової стабільності суб'єктів господарювання.

Однак слід зауважити, що розкриття змістовності фінансової стабільності суб'єктів господарювання за допомогою модифікованого подання розмаху варіації внеможливіє об'єктивне порівняння такого розвитку між різними суб'єктами господарювання. Грунтовність такого зауваження базується на тому, що за формулою 1 визначаються абсолютні значення модифікованого подання розмаху варіації досліджуваного ряду. Ряди, які значно відрізняються між собою за абсолютними даними, матимуть значні розбіжності в значеннях модифікованого подання розмаху варіації, навіть у разі однакових тенденцій досліджуваних рядів даних. Це зумовлює визначення не абсолютного значення розрахункових показників, а відносного. Таким показником доцільно вважати значення модифікованого подання розмаху варіації відносно середнього значення досліджуваного ряду:

$$\mathbf{RV} = \frac{\mathbf{x}_1 - \mathbf{x}_k}{\mathbf{x}_c}, \quad (2)$$

де \mathbf{RV} – відносний параметр модифікованого подання розмаху варіації інтервалу, на основі якого визначається оцінка;

\mathbf{x}_c – середнє значення відповідного показника на досліджуваному інтервалі.

Грунтовність такого переходу до відносних значень модифікованого подання розмаху варіації пов'язана з тим, що в цьому разі враховуються дані щодо відмінності початкових та кінцевих значень відповідно до усереднених значень, які також відбивають динаміку змін в проаналізованому ряді. Відтак, це надає можливості здійснювати порівняльну оцінку фінансової стабільності різних суб'єктів господарювання.

Таким чином, загалом підхід до визначення фінансової стабільності суб'єктів господарювання можна подати так:

- обчислюються абсолютні (R) або відносні (RV) значення модифікованого подання розмаху варіації досліджуваного ряду даних, значення якого є показниками, що відображають обрану діяльність суб'єктів господарювання, та визначаються основні різновиди їх фінансової стабільності;
- на основі відносних (RV) значень модифікованого подання розмаху варіації досліджуваного ряду даних стосовно множини обраних показників господарської діяльності відповідно до окремих періодів дослідження таких показників будується їх матричне подання;
- визначаються максимальні значення обчислених показників для узагальнення найзначиміших показників діяльності щодо впливу на фінансову стабільність досліджуваного періоду часу;
- узагальнюється векторне подання оцінки фінансової стабільності суб'єктів господарювання щодо впливу на такий розвиток окремих різновидів господарської діяльності;
- обчислюється інтегральне узагальнення векторного подання оцінки фінансової стабільності суб'єктів господарювання згідно з підсумками обраного періоду часу;
- аналізуються окремі узагальнення векторного подання оцінки фінансової стабільності суб'єктів господарювання та його інтегральне визначення.

Важливість відстеження не лише фінансової стабільності суб'єктів господарювання, а й виявлення можливих кризових ознак у їх розвитку пояснюються прагненням досягнення безперервного функціонування під впливом факторів зовнішнього середовища.

Ключовим положенням щодо визначення кризових ознак у розвитку суб'єктів господарювання може слугувати фактор часу, відповідно до якого розкривається динаміка того або іншого з досліджуваних показників господарської діяльності. Іншими словами, слід обрати окремих інтервал часу, який є корельованим із загальним періодом дослідження, та розраховувати відповідні оцінки фінансової стабільності на такому інтервалі впродовж усього періоду відповідно до того, що значення оцінок фінансової стабільності є змінними в розрізі встановленого інтервалу протягом досліджуваного періоду. Так, якщо періодом дослідження обрати рік (або декілька років), то інтервалом оцінок фінансової стабільності суб'єктів господарювання можна вказати три місяці. Таке визначення може базуватися як на врахуванні квартальної звітності, так і можливих змін протягом

трьох місяців. Тобто розраховуємо зміни значення оцінок фінансової стабільності суб'єктів господарювання. Доцільність такого визначення оцінок пов'язана з намаганням або виявити приховані ситуації в розвитку суб'єктів господарювання, або, навпаки, детальніше розглянути існуючі тенденції розвитку, виокремлюючи періоди нестійкого коливання в досліджуваних показниках діяльності.

Можна говорити про те, що основна мета узагальнення змінних значень оцінок фінансової стабільності суб'єктів господарювання полягає не лише у визначенні постійного розвитку як основи уникнення кризових ситуацій щодо їх фінансової стабільності, а й дослідженні прихованих тенденцій такого розвитку.

При цьому для узагальнення підходу щодо визначення кризових ознак у розвитку суб'єктів господарювання розглянемо оцінку фінансової стабільності такого розвитку відповідно до формули 2. Відмінністю розрахунків є лише визначення проміжків часу, для яких здійснюється відповідне обчислення. У формалізованому вигляді множину відповідних оцінок можна подати так:

$$\{\mathbf{RV}_j\} \quad j = \left[\frac{i}{2} \right] + 1; n - \left[\frac{i}{2} \right] - 1, \quad (3)$$

де $\{\mathbf{RV}_j\}$ – множина можливих змінних оцінок (відповідного показника банківської діяльності), кожна з яких розраховується за формулою 2;

\mathbf{RV} – відносний параметр модифікованого подання розмаху варіації інтервалу, на якому визначається оцінка;

n – період, на якому визначаються відповідні оцінки;

i – інтервал, на якому визначається оцінка;

j – час поточного обчислення значення оцінки;

$[]$ – ціла частина числа.

Особливістю значень оцінок за формулами 3 та 2 є те, що переважна більшість таких значень перебуває в межах від мінус одиниці до плюс одиниці. Зокрема, це залежить від методики визначення означених оцінок (див. формулу 2) та припущення того, що функціонування та розвиток господарської діяльності відбуваються поступово. Наявність значень відповідних оцінок більше за одиницю (в абсолютному вимірі) свідчить про стрибок у проаналізованому показникові діяльності. Отже, важливо визначитися, чи є такий «стрибок» контрольованим, чи ні, а відтак це може бути також ознакою кризового явища в діяльності суб'єктів господарювання.

Зауважимо, що відповідні розрахунки за формулою 3 здійснюються окремо в межах конкретних показників діяльності для визначеного періоду часу. У підсумку маємо немало оцінок протягом досліджуваного періоду часу, що і дозволяє встановити можливість виникнення кризових ознак у розвитку суб'єктів господарювання. Не менш важливо вказати й на те, що отримана множина оцінок за формулою 3 дозволяє конкретизувати її стосовно інтервалу та періоду дослідження. Загалом можливе отримання цілої множини оцінок, які докладніше визначатимуть функціонування та розвиток суб'єктів господарювання.

Наведене вище дозволяє узагальнити методичний підхід щодо визначення кризових ознак у розвитку суб'єктів господарювання.

При цьому можна вказати на такі ознаки узагальнення кризових явищ у розвитку суб'єктів господарювання:

- корельованість кількості часових проміжків з від'ємними значеннями змінних оцінок фінансової стабільності суб'єктів господарювання з величиною інтервалу для визначення таких оцінок;
- стрімка зміна у відносних оцінках фінансової стабільності суб'єктів господарювання, значення яких перевищує одиницю виміру такої оцінки;
- наявність спадного тренду ковзних оцінок фінансової стабільності суб'єктів господарювання впродовж обраного періоду дослідження.

Отже, наведене вище дозволяє всесторонньо здійснювати аналіз функціонування суб'єктів господарювання щодо визначення їх фінансової стабільності розвитку та виникнення кризових ознак у такому розвитку.

Висновок. Таким чином, узагальнено підхід до розкриття кризових ознак у функціонуванні суб'єктів господарювання, сутність якого полягає у визначенні змінних оцінок фінансової стабільності розвитку щодо різних показників господарської діяльності. Це дозволило узагальнити визначення кризових ознак у розвитку суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел

1. Азаренкова Г. М. Фінансова стабільність розвитку банків: аналіз та перспективи : монографія / Г. М. Азаренкова, О. Г. Головка, В. В. Смирнов. — Київ : УБС НБУ, 2011. — 218 с.
2. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : учеб. курс / И. А. Бланк. — Киев : Ника-Центр ; Эльга, 2001. — 528 с.
3. Бурій С. А. Антикризове управління та управлінські рішення — проблеми підприємств малого бізнесу / С. А. Бурій, Д. С. Машеха. — Хмельницький : Тріада-М, 2006. — 93 с.

4. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством / В. О. Василенко. — Київ : Центр навч. літ., 2005. — 504 с.
5. Головка О. Г. Удосконалення оцінки та прогнозування фінансової стійкості підприємства в сучасних умовах господарювання / О. Г. Головка, А. С. Тараскіна // Вісн. Житомир. держ. технолог. ун-ту. Серія: Економічні науки. — №1 (59). — Ч. 2. — 2012. — С. 254–258.
6. Головка О. Г. Особливості стратегічного управління фінансовою діяльністю підприємства / О. Г. Головка, В. О. Пономаренко // Вісн. Ун-ту банк. справи Нац. банку України : зб. наук. ст. — 2014. — № 1 (19). — С. 73–78.
7. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством / Л. О. Лігоненко, М. В. Тарасюк, О. О. Хіленко. — Київ : КНТУ, 2005. — 824 с.
8. Мельник Г. Г. Методи та моделі оцінки фінансової стійкості підприємств регіону в антикризовому управлінні / Г. Г. Мельник // Економіч. вісн. Донбасу. — 2011. — №3 (25). — С. 108–111.
9. Плиса В. Й. Стратегія забезпечення фінансової стійкості суб'єктів господарювання в економіці України : монографія / В. Й. Плиса, І. І. Приймак. — Львів : ННБК «АТБ». — 2009. — 144 с.
10. Проскура О. Ю. Антикризове управління підприємством : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.02 / О. Ю. Проскура. — Харків, 2002. — 20 с.
11. Справочник по математике для экономистов / под ред. В. И. Ермакова. — М. : Высш. шк., 1987. — 336 с.
12. Топій І. І. Розвиток антикризового управління на підприємствах : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 / І. І. Топій. — Львів, 2012. — 32 с.

References

1. Azarenkova H. M. Finansova stabilnist rozvytku bankiv: analiz ta perspektyvy : monohrafiia / H. M. Azarenkova, O. H. Holovko, V. V. Smyrnov. — Kyiv : UBS NBU, 2011. — 218 s.
2. Blank I. A. Finansovyy menedzhment : ucheb. kurs / I. A. Blank. — Kiyev : Nika-Tsentr ; Elga, 2001. — 528 s.
3. Buryi S. A. Antykryzove upravlinnia ta upravlinski rishennia — problemy pidpriemstv maloho biznesu / S. A. Buryi, D. S. Matsekha. — Khmelnytskyi : Triada-M, 2006. — 93 s.
4. Vasylenko V. O. Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom / V. O. Vasylenko. — Kyiv : Tsentr navch. lit., 2005. — 504 s.
5. Holovko O. H. Udoskonalennia otsinky ta prohnozuvannia finansovoi stiikosti pidpriemstva v suchasnykh umovakh hospodariuvannia / O. H. Holovko, A. S. Taraskina // Visn. Zhytomyr. derzh. tekhnoloh. un-tu. Seriya: Ekonomichni nauky. — №1 (59). — Ch. 2. — 2012. — S. 254–258.
6. Holovko O. H. Osoblyvosti stratehichnoho upravlinnia finansovoiu diialnistiu pidpriemstva / O. H. Holovko, V. O. Ponomarenko // Visn. Un-tu bank. spravy Nats. banku Ukrainy : zb. nauk. st. — 2014. — № 1 (19). — S. 73–78.
7. Lihonenko L. O. Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom / L. O. Lihonenko, M. V. Tarasiuk, O. O. Khilenko. — Kyiv : KNTU, 2005. — 824 s.
8. Melnyk H. H. Metody ta modeli otsinky finansovoi stiikosti pidpriemstv rehionu v antykryzovomu upravlinnia / H. H. Melnyk // Ekonomich. visn. Donbasu. — 2011. — №3 (25). — S. 108–111.

9. Plysa V. Y. Stratehiiia zabezpechennia finansovoi stiikosti subiektiv hospodariuvannia v ekonomitsi Ukrainy : monohrafiia / V. Y. Plysa, I. I. Pryimak. — Lviv : NNVK «АТВ». — 2009. — 144 s.
10. Proskura O. Yu. Antykrizove upravlinnia pidpriemstvom : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.06.02 / O. Yu. Proskura. — Kharkiv, 2002. — 20 s.
11. Spravochnik po matematike dlya ekonomistov / pod red. V. I. Ermakova. — M. : Vyssh. shk., 1987. — 336 s.
12. Topii I. I. Rozvytok antykrizovoho upravlinnia na pidpriemstvakh : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.00.04 / I. I. Topii. — Lviv, 2012. — 32 s.

UDC 658.012.32:330.33.01

DIAGNOSTICS OF THE CRISIS STATE IN THE DEVELOPMENT OF BUSINESS ENTITIES

O. O. Hubarev, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

O. H. Holovko, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Kharkiv Institute of Banking of UBS NBU, Kharkiv

The aim of this article is to develop the scientific and methodological approach to determine the critical features in the development of business entities.

Research methodology. A number of general and specific research methods have been applied: logic generalization, analysis and comparison have been used to disclose the theoretical positions; formalization and modelling — for the advancement of the scientific and methodological approach to determine the critical features in the development of business entities.

Results. The generalized approach has been used to disclose the crisis signs in the functioning of business entities, the essence of which is to determine the moving estimates of financial stability in the terms of various indicators of economic activities. It has allowed to generalize the definition of critical features in the development of business entities. At the same time the following attributes of generalization of crisis in the development of business organizations have been identified: the correlation of time intervals which has negative values of moving estimates of business entities; financial stability with the value of the interval for determining such estimates; an abrupt changing of relative financial stability of business entities the value of which exceeds such evaluation; a downtrend of moving estimates of financial stability of business entities selected for the required period.

Novelty. The scientific and methodological approach has been improved to build indicators which show the symptoms of the crisis in the development of business entities based on a synthesis of moving estimates of their financial stability and it contributes to a comprehensive analysis of business entities functioning.

The practical significance. The proposed scientific and methodological approach has practical value and can be used in the practice of business entities activities.

Надійшла до редколегії 03.03.2015 р.